

1742 tarihinde sıtmadan öldü. Mezarı Karacaahmet Mezarlığı'nda, Miskinler Tekkesi civarında Şerifkuyusu'ndadır.

Âtîf Efendi Osmanlı Devleti'nin değerli maliyecilerindendir. Onun zamanına kadar malî ödemeler hicrî takvim esasına göre yapılıyordu. Böylece her otuz üç yılda bir yıl fazla ödeme yapılıyor, bu ise hazine giderlerinin önemli miktarda artmasına yol açıyordu. Nitekim bu hususa Âtîf Efendi'nin seleflerinden Defterdar Sarı Mehmed Paşa da temas etmiş ve bu uygulamadan yakınmıştır (bk. Özcan, s. 189-190). Âtîf Efendi bu konuda sunduğu bir takrirle (metni için bk. Cevdet, VI, 373-377) Osmanlı maliyesinde âdeta bir reform yapmıştır. Buna göre maaş ve ücretlerin muharremden değil, 1152 (1740) yılında marttan itibaren ve şemsî yıl hesabına göre verilmesi öngörülmüş ve uygulanmaya başlanmıştır. Böylece malî işlerde daha önceki yıllarda yetkilileri meşgul eden ve devleti zarara sokan önemli bir mesele halledilmiştir.

Aynı zamanda şair olan Âtîf Efendi genellikle Nâbî tarzında didaktik şiirler kaleme almış, Türkçe, Arapça ve Farsça manzumeler yazmıştır. Türkçe şiirlerinin toplandığı bir divanı vardır (Âtîf Efendi Ktp., nr. 2087). Âtîf Efendi ayrıca hat sanatındaki maharetiyle de tanınmıştır. Nesih ve sülüs yazıları Ağakapılı İsmâil Efendi ile onun oğlu Mustafa Efendi'den öğrenmiştir. Siyâkat ve özellikle divanî gibi zor yazı türlerinde daha sonra gelenleri taklide mecbur bırakacak kadar maharet sahibi idi. Şehremini civarında harap halde bulunan Nazmîzâde Mescidi'ni yıktırıp Halvetî tekkesi haline getirmesi, onun bu tarikata intisap etmiş olabileceğini gösterir. Hoşsohbet, güler yüzlü, faziletli ve yardım sever bir kişi olan Âtîf Efendi'nin en büyük hayratı kendi adını taşıyan kütüphanesidir. Günümüzde de faydalanılan bu vakıf eser, kurucusunun ilme ve eğitime verdiği değerin güzel bir örneğini teşkil etmektedir.

Âtîf Efendi'nin üç oğlu vardır. Vakfiyesinde bunlardan sadece Mehmed Emin Efendi'nin adı geçer. İkinci oğlu Ahmed Efendi maliyeden yetişmiş, başmuhasebeciliğe kadar yükselmiş ve 1787'de ölmüştür. Öteki oğlu Ömer Vahid Efendi de genç yaşta defterdarlık dairesine girmiş, kısa zamanda ilerleyerek birkaç defa başdefterdarlık yapmış, reisülküttâbîlik ve nişancılık görevlerinde bulunduktan sonra 1783'te vefat etmiştir. Vahid

Efendi de babası gibi hattat ve şairdi. Bu aileden daha sonra kazasker ve şeyhülislâm da çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Âtîf Efendi, *Divan*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 2087, vr. 10^b; Cevdet, *Tarih*, VI, 150-157, 373-377; *Âtîf Efendi Kütüphanesi Vakfiyesi*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 2858, vr. 4^a; Subhî, *Tarih*, İstanbul 1197, s. 102, 126, 149, 160, 177, 200, 204, 213; Râmîz, *Âdâb-ı Zurefâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3873, vr. 70^{a-b}; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 308^b; a.mlf., *Tuhfe*, s. 543-544; Vâsîf, *Tarih* (İlgürel), I, 207-208; Fatîm, *Tezkire*, s. 268; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 594-595; Ergun, *Türk Şairleri*, I, 149-150; M. Zeki Pakalın, *Mâlîye Teşkilâtı Tarihi*, Ankara 1977, II, 189-203; a.mlf., "Âtîf Mustafa Efendi", *İTAI*, 644-646; Abdülkadir Özcan, *Defterdar Sarı Mehmed Paşa-Zübde-i Vekâyât*, Tahlil ve Mehter (doktora tezi, 1979), İÜ Ed.Fak., Tarih Seminer Kitaplığı, nr. 3276, s. 189-190.

ABDÜLKADİR BALGALMIŞ

ÂTİF EFENDİ, İskilipli

(bk. İSKİLİPLİ MEHMED ÂTİF EFENDİ).

ÂTİF EFENDİ KÜTÜPHANESİ

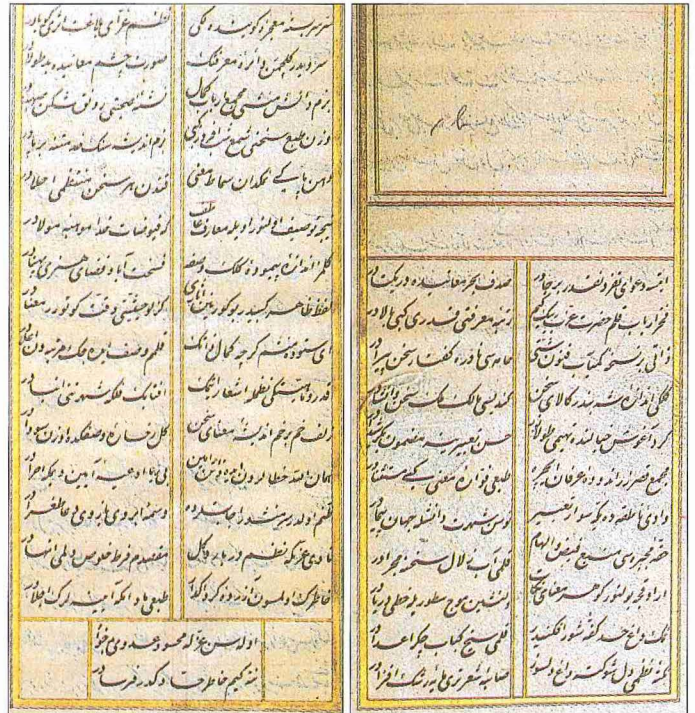
İstanbul Vefa'da XVIII. yüzyılda kurulan vakıf kütüphanesi.

Defterdar Âtîf Mustafa Efendi, önce 1146 (1733) ve 1153'te (1740) hazırlatığı vakfiyelerle kütüphanenin gelir kaynaklarını temin etmiş, 1153-1154 (1740-

1741) yıllarında düzenlediği birkaç vakfiye ile de kütüphanenin kuruluşunu gerçekleştirmiştir.

Kütüphanenin personeli ve işleyişiyle ilgili Receb 1154 (Eylül 1741) tarihli vakfiyeden öğrendiğimize göre, Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde üç hâfız-ı kütüb, bir şeyhülkurrâ, bir suyalcu, bir mücellit ve bir marangoz görevlendirilmişti. Kütüphanenin yanında yaptırılan evlerde oturmaları şart koşulan hâfız-ı kütüblerin haftada beş gün sabahtan akşama kadar görev başında bulunmaları istenmekteydi. Hâfız-ı kütüblere, kütüphaneciliğin dışında, kütüphanede cemaatle kılınacak namazlarda imamlık, müezzinelik gibi ek görevler de verilmişti. Kütüphane vakfiyesinde günlük 12 akçe ücret alacak bir şeyhülkurrâ da tayin edildiği belirtilmekte, ancak kütüphanede düzenli bir eğitim yapılacağını gösteren başka herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde değerli eserlerden meydana gelen zengin bir koleksiyon mevcuttu. Âtîf Efendi'nin kayınbiraderi Darphâne-i Âmire Baskâtibi Hacı Ömer Efendi'nin 1119 (1707) yılında vakfedip ölümüne kadar Soğanağa'daki evinde saklanan kitapları da 1156'da (1743) bu evin satılması üzerine Âtîf Efendi koleksiyonuna katılmıştır. Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi de 1175 (1761) tarihinde bu kütüphaneye 150 eser vakfedip hâfız-ı kütüblerinin de ücretlerine

Âtîf Efendi divanının ilk iki sayfası (Âtîf Efendi Ktp., nr. 2087)

bir miktar zam yapmış, fakat daha sonra (1182/1769) bu vakıftan vazgeçmiş ve bu kitapları Beyazıt Camii'nin sağ tarafına bitişik olarak yaptırdığı kütüphanesine koydurmuştur. M. Zeki Pakalın'ın ailesi tarafından 1973 yılında bağışlanan zengin kitap koleksiyonu da bu kütüphanede ayrı bir bölüm olarak muhafaza edilmektedir. Bugün Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde toplam 2775 yazma eser bulunmaktadır.

Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde birçok eserin tek veya nâdir nüshalarının yanında önemli sayılabilecek sayıda müellif hattıyla yazılmış veya meşhur âlimler tarafından istinsah edilmiş kitaplar da mevcuttur (bu tür eserlerin bir değerlendirmesi için bkz. Sezgin, s. 139-144).

BİBLİYOGRAFYA :

Âtîf Efendi Kütüphanesi Vakfiyesi, Âtîf Efendi Ktp., nr. 2858; VGMA, nr. 735, s. 241-257; İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimata Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1988, bk. İndeks; Fuad Sezgin, "Âtîf Efendi Kütüphanesinin Vakfiyesi", *TDED*, VI (1955), s. 132-144.

İSMAİL E. ERÜNSAL

□ MİMARİ. Âtîf Efendi Kütüphanesi, kütüphane binası ile meşruta evleri olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Vefa ve Sarı Bayezid caddeleri kenarındaki üç meşruta evin yüksek dış cepheleri üç kat halinde olup en üst katların konsollara oturan çıkmaları bulunmaktadır. Kesme taş ve tuğla şeritler halinde yapılan bu cephenin renkli bir görünümü vardır. Ayrıca sokakların kavşına ustalıkla uydurulan bu hareketli cephe, İstanbul'un eski Türk ev mimarisinin günümüze kadar gelebilmiş nâdir

örneklerindendir. Üzerinde 1289 (1872) tarihi bulunan kemerli kapı bir dehlizle arkadaki avluya geçit verir. Buradaki esas kütüphane binası dışarıya kemerlerle açılan bir bodrum üstüne oturtulmuştur. Bu şekilde, üstteki kütüphanenin altında hava ceryanı sağlanmış oluyordu. Ancak yakın tarihlerde hatalı bir davranışla bu kemerler örülerek kapatılmış ve burası M. Zeki Pakalın'ın ailesi tarafından bağışlanan kitaplara tahsis edilmiştir. Kütüphanenin girişindeki mihraplı küçük mekân ise bir namazgâh olarak düşünülmüştür. Aynalı tonozla örtülü büyük bir sofanın üç tarafı tonozlu beş hücre ile çevrilmiş olup bunlar sedirlerle tefriş edilmiş okuma yerleri idi. Bunlardan ortadaki üç tanesi, sofadan iki sütuna oturan üç kemerle ayrılmıştır. Sofanın gerisinde yer alan kitap hazinesinde evvelce yaldızlı kafesli ahşap kitap dolapları mevcuttu, ayrıca ortada da bir dolap vardı. Yakın tarihlerde bunlar yok edilerek bu tarihî kütüphanenin aslî hüviyeti bozulmuştur.

Âtîf Efendi Kütüphanesi, şehrin eski sokak topografyasına çok güzel uyduurulmuş plan düzenlenmesi, renkli ve hoş görünüşlü dış mimarisi, kitapları koruyacak, rutubeti önleyecek yapı sistemi ile gerçekten dünya kütüphanecilik tarihine geçecek değer bir eserdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ö. Çetinalp, "Vefa'da Âtîf Efendi Kütüphanesi", *Devlet Güzel Sanatlar Akademisi-Röleve*, I, İstanbul 1968, s. 30-31; Behçet Ünsal, "Türk-Vakıf İstanbul Kütüphanelerinin Mimârî Yöntemi", *VD*, XVIII (1984), s. 98, 101, 117; Ahmet Küçükalka, "İstanbul Vakıf Kütüphaneleri", *Vakıflar*, Ankara 1985, II; "Âtîf Efendi Kütüphanesi", *İst.A*, III, 1276-1281.

SEMÂVİ EYİCE

ÂTIF MEHMET BEY

(1850-1898)

Türk hukuk âlimi.

Ulemâdan olan büyük dedesi Kuyucaklı Abdurrahman Efendi'ye nisbetle Kuyucaklızâde diye tanınmıştır. Dedesi İstanbul Kadısı Mehmed Âtîf Efendi, babası Mısır mollası Abdurrahman Nâfiz Efendi, annesi de Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa ve Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin ahfadından Şerife Libâbe Hanım'dır. İstanbul'da doğdu. Gerek baba gerekse anne tarafından birçok âlimin yetiştirdiği bir aileye mensup olan Âtîf Bey, Bezmiâlem Vâlide Sultan Rüşdiyesi'nde okudu. Zekâ ve kabiliyetiyle dikkatleri çekti. Menlikli Hoca Ahmed Efendi'den Arapça öğrenerek icâzet aldı. Ardından gittiği Mısır'da meşhur âlim Şeyh İbrâhim es-Sekkâ'dan (ö. 1881) tefsir ve hadis tahsil etti. Daha sonra İstanbul'a döndü. Sahn-ı Semân ve Dârülhadis dahil olmak üzere birçok medresede müderrislik yaptı. Bilâd-ı hamse, Haremeyn ve İstanbul pâyelerini elde etti. Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyye âzalığı, Mekteb-i Nüvâb Müdürlüğü askerî kassâmlığı, İ'lâmât-ı Şer'iyye mümeyyizliği, Evkaf müfettişliği ve on yıl Evkâf-ı Hümayun meclis başkanlığı yaptı. Doğum yılı olan İstanbul'da vefat etti ve Süleymaniye Camii hazîresine defnedildi.

İlmi, zekâsı ve ahlâkıyla herkesin takdirini kazanan Âtîf Mehmed Bey, özellikle Hanefî fıkıhındaki ihtisası yanında kıraat ilmine, Arap ve Fars edebiyatlarına da vâkıftı. Bazı gazelleri, tarih manzumeleri ve kasideleri de vardır. En önemli eseri *Mecelle*'ye yaptığı şerhtir. *Mecelle*'yi baştan "Kitâbü's-Şirket" in sonlarına kadar şerhettiği bu eseri Fetvahanede incelenerek takdirle kabul edilmiş ve ilki 1311 (1893) yılında olmak üzere İstanbul'da defalarca basılmıştır (bk. Özege, III, 1043-1044). "Kitâbü's-Şirket" in son kısımları Âtîf Bey'in talebelerinden Bekir Sâmî Efendi tarafından tamamlanmıştır. Diğer eserleri ise *Arazi Kânunnâme-i Hümayûnu Şerhi* (İstanbul 1319, 1330) ile ilim tahsil ettiği hocalarının silsilesine dair *el-İmdâd bi-ma'rifeti uluvvi'l-İsnâd* adlı risâlesidir (İstanbul 1310, 27 sayfa).

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, I, 388; Özege, *Katalog*, I, 66; III, 1043-1044; Eşref Edib, "Âtîf, Kuyucaklızâde Mehmed Âtîf Bey", *İTA*, I, 646-650; "Âtîf, Kuyucaklızâde Mehmed", *İBA*, I, 266-267.

HASAN GÜLEÇ

Âtîf Efendi Kütüphanesi ve kütüphanenin üç kat halinde inşa edilen meşruta evleri - Vefa / İstanbul

